

## HOPP LAJOS (1927–1996):

### EGY MAGYAR „PRAECEPTOR CLASSICUS” DANCKAI NYOMTATVÁNYAI<sup>1</sup>

**A szöveget és annak digitalizálását ellenőrizte: Gazda István**

A Danckában élt magyaroknak kevés, ma is megtalálható nyoma maradt fenn. Erre vonatkozó forrásainkból alig meríthetünk támpontokat, melyek újabb levéltári iratok nyomaira vezetnének. Eddig nem volt rá adatunk, hogy a kuruc nemesek kapcsolatba kerültek volna ott élő, nem az emigrációhoz tartozó danckai magyarokkal.

Az 1719. január 31-én elhunyt kuruc udvari marsall, Vay Ádám a „felső hostát”-tól nyugati irányba kissé távolabb, szintén a régi városfalon kívül eső, Szt. Erzsébetről elnevezett, korábban katolikus, ez időben a református egyházhoz tartozó Kościół Świątej Elżbiety kriptájában talált nyugovóra. Érdeemes megjegyezni, hogy a templomban egyedül a Vay-család kriptája található. Az, hogy a magyarországi református rendek vezető férfiát itt befogadták, föltehetőleg a létrejött szorosabb kapcsolatokból magyarázható. Halálakor a „danczkai keserves, hosszas bujdosásában” hű társa, „árva özvegye, Tsömeri Zay Anna” emelt neki egyszerű márvány síremléket a következő sírirattal:

D.O.M. [Deo Omnipotenti Maximo]  
Hic situs est  
Spectabilis et generosus  
Dominus Adamus Vaÿ de Vaÿa,  
Eques Ungarus insignis,  
Virtute, prudentia, pietate, zelo  
in paucissimis eminens;  
Cui, de patria optime merenti,  
Fortunae mortalium arbiter  
pro patria exilium, in exilio  
Patriam dedit.

*A leghatalmasabb Mindenható Istennek  
Itt nyugszik  
A tekintetes és nemes  
Wayai Way Ádám úr,  
A jeles magyar lovag,  
Ki erényével, bölcsességével, jámborságával és hitbuzgóságával*

---

<sup>1</sup> Forrás: Hopp Lajos: A Rákóczi-emigráció Lengyelországban. Bp., 1973. pp. 105–116.

*Ritka mód kiemelkedett a többiek közül,  
És akinek, mivel hazáját hűen szolgálta,  
A halandók sorsának bírója  
Hazája helyett ugyan száműzetést, a száműzetésben azonban  
Hazát adott.*

A Kościół Św. Elżbiety kriptájában pihentek porai 1906-ig, amikor hazahozták szülőfalujába.  
A márványtábla helyére pontos másolatot tettek, s a sírirat azóta a vajai református templomban és Gdańskban hirdeti:

Inde, cum in natali solo  
Vitam ad votum agere non posset:  
in peregrino supra votum  
tranquille, placide, beate exegit,  
Anno MDCCXIX 31 January,  
Aetatis LXIII. Exilij VIII.

*Mivel hazája földjén  
Életét nem élhette szándéka szerint,  
Idegenben fejezte be nem remélt  
Nyugalomban, békében és boldogságban éltét,  
1719. január 31-én,  
életének 63., száműzetésének 8. évében.*

A közös kriptán a korábban, 16 éves korában elhunyt Vay Júlia halálát is megörökítette a sírkő:

Hic filiae suae Juliae Anno  
Aetatis XVI  
Ante quadriennium denatae.

*Itt (nyugszanak) négy esztendeje,  
életének 16. évében  
eltávozott leányának, Júliának....*

S így fejeződik be:

Cineribus suos apponens,  
Perenne suis reliquit desiderium  
Liberis et conjugii moestae,  
Quae marito optimo  
H.M.P. [Hoc Monumentum Posuit]

*Hamvaihoz a magáét is hozzátéve,  
Örök vágyat hagyott  
Gyermekeire és gyászoló feleségére,  
Aki kitűnő férjének  
Ezt a síremléket állította*

Régebben volt olyan nézet, hogy a sírirat valamelyik danckai egyházi férfiú vagy egyik kuruc udvari ember műve lehetett, s szövege bizonyára a művelt özvegy közreműködésével készült. A gdański Városi Könyvtár nyomtatványtárában végzett kutatásaink közben figyelmünk egy eddig ismeretlen – nem az emigráns kuruc nemesekhez tartozó – személyre terelődött.

Egy ívrétű, két levélből álló régi nyomtatvány került a kezünkbe: Vay Júlia Epitaphiuma. A koldusbotra jutott Vay-család hazai előkelő nemesi rangjához illően igyekezett megadni az ifjúkorában meghalt Júliának a végtisztességet. A temetés napja is pontosan föl van tüntetve: 1716. április 14.

EPITAPHIUM  
PIIS MANIBUS  
ILLUSTRIS AC GENEROSAE  
VIRGINIS  
JULIAE WAY  
ILLUSTRISSIMI DOMINI  
DN. ADAMI WAY de WAYA  
S.P.T.R. SUPREMI AULAE MARESCHALLI  
ET CONSILIARII INTIMI,  
FILIAE DENATAE,  
IN TEMPLO ELISABETHANO GEDANI  
A.O.R. MDCCXVI.  
DIE XIV. APRILIS SEPULTAE,  
ERECTUM  
Ab  
ANDREA HADMASCHI,  
GYMN. GEDAN. OPERARIO.  
Typis JOHANNIS ZACHARIAE STOLLII.

*Sírfelirat, amelyet  
Nemes és nemzetes szűz  
Way Júlia,  
A nemes Wayai Way Ádám úr,  
Erdélyi udvari főmarsall  
És belső tanácsos  
Elhunyt és  
A gdanski Szent Erzsébet-templomban,  
A Mindenható feltámadásának 1716. évében, április 14-én eltemetett  
Leánya szent emlékének állított  
Andreas Hadmaschi [Hagymási]  
A Gdański Gimnázium munkatársa.  
Johannes Zacharias Stoll betűivel.*

Az ékesszólóan, retorikus pátozzsal megírt s kinyomtatott Epitaphium a nyomtatvány jelzése szerint: „Ab Andrea Hadmaschi, Gymn. Gedan. Operario” (1716), azaz Hagymási András, a danckai gimnázium „munkatársa” (operarius) által íratott. Ki volt ez a Hagymási, és milyen kapcsolatban állt a Vay-családdal?

Az Epitaphium szövege ebből alig árul el valamit. Annyi kikövetkeztethető, hogy a szerző megismerte az egykor magas udvari („S.P.T.R. Supremus Aulae Mareschallus et Consiliarius Intimus”) tisztséget betöltő rangos református nemes és családja történetét. Vay feleségének

családfáját egészen Báthori Erzsébetig visszavezeti. Viszontagságos életükről megemlékezve írta, hogy Júlia alig tízéves korában („Vix decennem è Patriae solo exulem...”) hagyta el hazáját, és szülei mélységes fájdalomra öt évig tartó száműzetés után („Quia Animum qvinqvenni Exilio afflictum...”) Danckában ragadta el a halál. Lehetséges, hogy a danckai gimnáziumban tanárkodó Hagymási maga is egyházi tisztséget viselt, s így került közelebbi összeköttetésbe a Vay-családdal. Ez azonban nem biztos; a danckai gimnázium világiasszelleme akkor már hagyományosnak mondható. Nincs kizárva, hogy Hagymásival íratta meg a három év múltán özvegyen maradt Zay Anna Vay Ádám síriratát is, hiszen ő, mint alább bebizonyosodik, akkor is Danckában tevékenykedett. Ezek után keresni kezdtük a marsall epitaphiumát, de róla, Vay emlékezetére nyomtatott epitaphiumot hosszas kutatás után sem találtunk. Arra gondolhatunk, hogy a tönk szélére jutott család anyagi helyzete következtében már nem jutott a nyomtatás költségeire, s megelégedtek a szintén költséges márványtábla elhelyezésével.

Az ily módon megkezdett kutatás közben Hagymási Andrásról egyéb, az előbbivel azonos formátumú és hasonló terjedelmű alkalmi nyomtatványok kerültek elő. Ezekből megállapítható, hogy az 1690-es évek óta Danckában él, s még 1720-ban is előfordul neve az apró nyomtatványok vaskos kötetében.

Első két köszöntő iratában egyszerűen így tünteti föl nevét: „Andreas Hadmaschi, Pannonius”. Az egyik tiszteletnyilvánítás Johannes Ernest Schmieden polgármesteri hivatalának elfoglalásakor (1692) került ki a sajtó alól, a másik M. Christian Sahn (Sahnius) tudós matematikusnak a „híres” danckai gimnáziumba történt tanári kinevezésekor (1701) készült. Rokon jellegű nyomtatványán, Andreas Borckmann „consul” előmenetelén örvendező gratulációjában, 1704-ben már így szerepel: „Ab Andrea Hadmaschi, Athenaei Gedan. Praecept. Classico.” Két év múlva, Johannes Joachimus Renus (Reusius), a keleti nyelvek érdemes tanárának gimnáziumi megbízatásakor kiadott üdvözlő írásán szintén: „Ab Andrea Hadmaschi, Gymnasii Gedan, Praeceptore Classico” (1706) áll. Ebben a minőségében köszönti Johannes Zabanius tanártársát rektori (Scholae Johanaeae) kinevezése alkalmából. „Vixit mecum non ut Collega, sed Frater” – írja életrajzi vonatkozású soraiban, s amannak erényeit dicsérve nyolcévi közös szolgálatukról beszél:

„Dexteritatem in docendo nostri Johannis,  
Quam in illustri nostro Athenaeo unà mecum  
per octo fere annos exercuit,  
Nemo culpabit, nisi forte culpandus.” (1710)

*A mi Jánosunk hozzáértő tanítói munkájában,  
Amelyet a mi nemes iskolánkban velem együtt  
Majd' nyolc éven át gyakorolt  
Senki nem találhat hibát, legfőljebb talán az, akiben magában hibázik  
valami. (1710)*

Így írja alá szerencsekívánatait kifejezve M. Michael Stobaeus, neves tudós férfinak, a keleti nyelvek új gimnáziumi tanárának ünnepélyes beiktatásakor (1711) is.

Hagymási tehát már több mint egy évtizede működött „praeceptor”-ként Danckában, amikor Rákóczi és kísérete a városba érkezett. Arról nincs tudomásunk, hogy már ekkor (1711–1712) érintkezésbe került volna a bujdosó kuruc udvari nemesekkel, bár a Vay-családhoz fűződő kapcsolatából erre is következtethetnénk.

A következő évtizedben Hagymási továbbra is tevékenyen részt vett nevezetes városi személyiségek és gimnáziumi tanárok felköszöntésének nyilvános ünnepi aktusaiban. De elbúcsúztatásukon is jelen volt. 1712-ben Joachim Hoppe gimnáziumi tanár, majd danckai

polgármester halálának emlékére adta ki újabb munkáját: „Opera Andreae Hadmaschii, Athenaei Gedanensis Operarii” aláírással. Két esztendő múlva Elie Gottlieb Sartorius, a szabad művészetek tanárának elhunytá alkalmából újra az előzőleg többször használt praeceptorai megnevezéssel él: „Monumentum... Ab Andrea Hadmaschio, Athenaei Praeceptore” (1714). Ugyanebből az évből való egy csaknem száz oldalas anagrammagyűjteménye, az ily módon megörökített danckai magisztrátus, a szenátus tagjairól, konzulok, ülnökök és titkárok stb. neveiből: „Exstructa ab Andrea Hadmaschio, Athenaei Operario.” A kétféle rokon jelentésű megjelölést 1712 és 1716 között felváltva alkalmazza. Joachim Weichmann teológiai doktor előléptetésekor közelebbi foglalkozási körét is feltünteti: „Andreas Hadmaschius, Athenaei III. Classis P. Praeceptor” (1716), ahol a P. valószínűleg a Publicus és nem a Pastor rövidítése. Ebből az évből való Epitaphiuma Vay Júliáról. Ezen, továbbá utolsó két nyomtatványán egyformán a „Gymn. Gedan. Operario” szerzői aláírás fordul elő. Az 1717-ben írott Apollo ad Musas... a lipcsei Johann Georg Abicht professzort,

„Hactenus in celeberrima Academia Lipsiensis Orientalium Professor publicus”-t halmozza el szerencsekívánataival gimnáziumi rektori méltóságra történt emelésekor. Végül 1720 márciusában az újonnan megválasztott Johann Gottfried von Disseldorff nevű polgármesternek írja Solennis Applaususát.

Íme, Hagymási András kiterelvényesedő alkalmi írói, közéleti munkássága, közkedvelt, ünnepélyes barokk műfajával, antikizáló frazeológiájával, iskolázott, rutinos latin retorikájával. Szerzői működése szorosan összekapcsolódott gimnáziumi oktatótevékenységével. Személyéről, életéről alig tudunk meg többet. Csupán egyetlen rá vonatkozó levéltári adatot találtunk 1713-ból, mely szerint „Ephraim Petroselini und Andreas Hadmaschi” gyámok jelentik, hogy Michael Petroselinus, Johannes Petroselinus prédikátor fia feletti gyámkodásuk 23 esztendejében minden rendben volt. Megemlítendő, hogy Petroselinus a forrás szerint a „stare przedmiescie”-ben található, s a franciskánus apátság közelében levő XV. századi gótikus stílusban épült Péter és Pál (Kościół Św. Piotra i Pawła) templomban végezte egyházi szolgálatait.

Még két magyar vonatkozású levéltári adat érdemel említést. A Kościół Św. Elżbiety „communicantes” névjegyzékében 1715. július 1-jén egy „Ungarus” kommunikálóval találkoztunk; szeptember 15-én pedig lehet hogy ugyanazzal, a „Paulus Serani Nobilis Hungarus” névvel. Mindkét esetben listavégi, utolsó névként szerepelnek a kéthetenként, vasárnapon készült jegyzékben.

Hagymási András feltűnése a danckai gimnáziumban nem meglepő, hiszen ez az iskola, a toruńi gimnáziummal együtt a XVI. század óta egyik erősen látogatott tanulóhelye volt a magyarországi protestáns diákoknak. A levéltárban ma is őrzött gimnáziumi „Catalogus discipulorum” 1585-től 1769-ig kb. százhusz magyarországi tanuló nevét tünteti föl. Tanulságos volna mindkét intézmény XVIII. századi történetének magyar szempontú feldolgozása. Mert a tanulókon kívül magyarországi filológusok, tanítók is szép számmal tevékenykedtek a „gymnasium illustre”, vagy ahogy Hagymási is nevezi, az „Athenaeum Gedanense” osztályaiban.

A XVIII. század elejéről ismerjük az eperjesi születésű „Jan Fryderyk Sartorius” (Szabó) kálvinista filológus nevét. Sartorius-Szabó J. Frigyes (1656–1729) wittenbergi, tübingeni és lipcsei tanulmányai után először a toruńi gimnáziumban (1682) tanított, majd 1699-ben az elblági gimnázium rektora lett, s végül 1704-től haláláig a danckai gimnáziumban volt az ékesszólás tanára. Egy másik, Gamius Dániel (?–1716), Thököly Imre egykori prédikátorának fia, szintén Danckában tanított, s kiadott egy poliglott munkát is, a „Flores trilingues” (1702) c. latin, német és lengyel nyelvű közmondás- és szólásgyűjteményt. A magyarországi tanárok jelenléte bizonyára ösztönzőleg hatott olyan kiadványok megjelenésére, mint a Lemnata quaedam ex historia Hungariae (1712), melyet Jan Reychman tanulmánya szerint Piotr Jaenichen (1679–1739), a toruńi gimnázium rektora adott ki.

A lengyelországi Rákóczi-emigráció, a danckai emigránsok történetének föltárása ily módon művelődéstörténeti feladattá szélesül; a kapcsolattörténeti kutatás új eredményekkel gazdagodhat a lengyel könyvtárak és levéltárak bűvárlása közben.